

Анотація

Яровецько Л. А. Концепція «політики права» в російській філософсько-правовій думці. — Стаття.

У статті розглядається процес формування концепції «політики права» в російській філософсько-правовій думці, що доводиться на стик XIX -XX ст. Особливо приділяється увага тому, що вона сприймалася як досить складна система знань, що є в першу чергу наслідком визнання статусу самостійного такого наукового підходу, як політичний.

Ключові слова: філософсько-правова думка, концепція політики права, політика, право, політичне право.

Summary

Yarovcenko L. A. Concept of «Policy of Law» in Russian Philosophical — Legal Thought. Article.

The article is devoted to the process of forming the concept of «policy of law» in Russian philosophical–legal thought on the joint of XIX -XX centuries. Especial attention is paid to that it was perceived as a quite difficult system of knowledge, being, first of all, a consequence of recognition of independent status of such scientific approach as political.

Keywords: philosophical-legal thought, concept of policy of law, politician, law, political law.

УДК 340.12:1

В. М. Кравчук

ФІЛОСОФСЬКА ПЛОЩИНА ОСЯГНЕННЯ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

Невпинний розвиток цивілізації в останні роки викликає необхідність пристосування держави і права до мінливого світу, врахування традиційних і нових форм просторового існування людей.

У цьому плані важливим для правового життя та для наукових досліджень є концепт «правовий простір», зокрема філософсько-правова інтерпретація цього явища в системі юридичних поглядів на сутність і природу права. Адже поняття простору в теорії держави і права відображає лише одну із ознак, які притаманні дії праву як нормативному устрою суспільного життя, тобто зміст концепту «правовий простір» зводиться до властивості позитивного права і відображає визначеність дії права як нормативного устрою суспільного життя в межах обумовленої законодавцем території [1, 295]. Дійсно, поза просторовою характеристикою існування права є неможливим. Просторова характеристика притаманна державі апіорі, але в рамках теорії держави і права простір виступає тільки в одній формі: як географічний простір – територія. Іншими словами, поняття простору вживається майже в буквальному його значенні, як фізична характеристика реальності.

Насправді ж, вказане вище уявлення є обмеженим, правовий простір доцільно розглядати як сукупність стійкої форми правового життя як окремої людини, так і суспільства в цілому, тобто як своєрідну соціальну структуру, яка охоплює простір смислів, зв'язаність конкретних правових вимог; залеж-

ностей, відносин та діянь різних правових суб'єктів; а в кінцевому результаті правовий простір виступає як структура права.

Здатність суб'єкта, який реалізує право, орієнтуватися у просторі – необхідна умова його правомірної поведінки. Очевидно, що і законодавець, приймаючи нові норми права, не може не усвідомлювати факт обумовленості цих норм просторовими характеристиками. Освоєння правової матерії, таким чином, об'єктивно пов'язане з орієнтацією в правовому просторі.

Прив'язка категорії «простір» до права означає, що останнє не існує у вакуумі, не ізольоване від конкретних природно-географічних умов, економіки, політики, моралі, релігії, як вважав Г. Кельзен, але завжди існує у визначеному середовищі [6, 406]. З цієї точки зору, дія права означає, що феномен права самим фактом свого існування створює правовий простір, в якому відбувається життя індивідів, спільностей людей, суспільства в цілому.

Особливої актуальності набувають наукові дослідження у цій сфері сьогодні, коли Україна зробила свій вибір і здійснює реформування своєї правової системи на основі принципів та стандартів, що утвердилися на загальноєвропейському рівні на основі сучасного демократичного міжнародного права. У зв'язку з цим сучасні науковці звертаються до концепції «європейського правового простору», що покликана охоплювати всі юридичні феномени, які є результатом правової діяльності європейських інтеграційних організацій, позначати механізм і результат взаємопроникнення систем національного та міжнародного права в Європі. Поняття «європейський правовий простір» широко застосовується в офіційних документах європейських регіональних міжурядових організацій, присвячених процесам правової інтеграції на континенті, що передбачає зближення національних правових систем держав Європи.

Таким чином, філософсько-теоретична розробка поняття «правовий простір»: визначення сутності та структури правового простору, правового простору суб'єктів (його складових), обґрунтування меж правового простору тощо є вкрай необхідною і актуальною. На даний час існують вже деякі розробки з цієї тематики (А. А. Козловський, В. П. Малахов, І. І. Овчинников), проте, на нашу думку, ця визначальна для державного будівництва України та формування власної правової системи проблема ще потребує детального дослідження і ґрунтовного опрацювання.

Метою даної статті є визначення філософських основ осягнення правового простору як фактора об'єктивізації домагань, вимог правової істоти, як фактора перетворення потенціалу і чистих ідеалів, діяльнісної здатності і вольових проявів людини в правову реальність.

Конкретна людина поза межами певної форми перебувати не може. Атрибутом людини, її універсальною характеристикою є правова істота. Людина — це і правова, і моральна, і історична, і політична, і економічна істота, проте ці актуальності можуть виникати тільки послідовно, а не сумісно водночас [2, 148–149]. Тобто, будучи істотою правовою, людина потенційно, але не одночасно актуально є істотою моральною, політичною, історичною тощо.

Правовий простір, власне, є змістовним еквівалентом правової істоти, формою позиціонування, представлення її іншим. Зміст правового простору є змістом правової істоти не в принципі, за її природою, а в її конкретиці, сутнісному прояві (її фактурі). У правовому просторі правова істота об'єктивізується, стає видимою, тобто вона стає діяльним, а не споглядаючим суб'єктом. Отже, правовий простір є надбанням (здобутком) правової істоти, виразом її природи.

Підосною правового простору є правові домагання. Домагання найбільш повно виражає саму правову істоту, є її центральною суб'єктивною характеристикою, іманентне людині і повинно сприйматися як цілевизначеність зусилля. Домагання може вимальовуватися як вольовий акт в його найбільш чистому вигляді, адже саме тут воля соціальної істоти знаходить своє безпосереднє призначення і повне вираження.

Домагання, на думку В. П. Малахова, є правовою формою інтенції, виявом актуальності, необхідності, важливості інтенції, воно не може бути реалізоване просто і невимушено, навпаки завжди виражає ускладненість досягнення цінності [2, 92]. Домагання постає правовою формою напруженості взаємодій, проявлення волі людей, а напруженість виступає індикатором дійсності домагання і його умов. Тобто домагання розуміється як здатність правової істоти проявити свою волю, долаючи напругу.

Правове домагання також може розглядатися як результат взаємних зусиль правових істот, бо прояв волі не є актом, ізольованим від інших проявів правової істоти. Зусилля — безпосередній, видимий, прямиий вияв інтенції і напруженості взаємодії.

Виключною інтенцією правової істоти є вона сама, іншими словами, змістом домагання, вольового прояву є сама людина. Звідси, власне походять такі форми домагання як права, вимоги, примхи, гідність і честь, обов'язок і служіння тощо. Соціальне зусилля стає механізмом опредметнення правової істоти в правове домагання.

Якщо звернутися до динамічної сторони домагання, то насамперед в цьому аспекті слід відзначити мотивацію, яка виступає безпосереднім засобом прояву правової істоти. І як це не суперечливо звучить, щоб мотив, стимул, інтенція, напруження, вольовий імпульс стали основою для виникнення домагання, людина повинна проявитися як правова істота.

Спроби охарактеризувати правове домагання через поняття сили, волі, свободи, інтересу, потреби чи через інше поняття, навряд чи можуть бути успішними, оскільки домагання не є ні тим, ні іншим, ні третім, але у визначених умовах може стати і тим, і іншим, і третім [2, 98]. В праві свобода, воля, інтерес тощо можуть ставати правовим домаганням, яке сприймається як універсальна форма прояву й ідеальної, і діяльної правової істоти.

Навіть у побутовому використанні слово «домагання» найчастіше нерозривно пов'язане з правом. Воно асоціюється з прагненням отримати дещо, з пред'явленням своїх прав на що-небудь. Таким чином, по-перше, домагання пов'язане з прагненням; по-друге, домагання пов'язане з виявленням цього прагнення як свого права; по-третє, домагання пов'язане з отриманням у володіння.

У своїй конкретиці правові домагання, по-перше, змістовно різні, а по-друге, вони не існують самі по собі, поза безпосереднім і змістовним впливом інших правових домагань. Правовий простір – не просто сукупність і величина правових домагань, але й спосіб їх організації.

Ключовими правовими домаганнями можна вважати два: одне з них обумовлює індивідуальний стан правової істоти; друге — його становище, місце, положення в дійсності суспільних відносин. Перше правове домагання поєднане з існуванням соціального права як інституту організації життя людей, тоді як друге — з надбанням і самоцінністю правової істоти [3, 144]. Отож бо, логіка філософсько-правового аналізу підказує, що перше домагання є своєрідним наслідком другого, домагання на власну значимість.

Визнання базовим правового домагання власної значимості, самореалізації, повноцінного буття свідчить, що воно є невід'ємною складовою кожної окремої правової вимоги, незалежно від предмета та конкретної цілі та його мотивації. Такий підхід може бути основою не тільки для додаткових зусиль, а і для рішучих дій та самопожертв. Це фундаментальне правове домагання служить лише змістовною основою, необхідним втіленням, вкрапленням у безпосередню мотивацію поведінки, тому що цементуючим чинником реального правового простору будь-якої конкретної правової істоти є її духовний фактор. Система духовних цінностей у вигляді цільових орієнтирів виступає як головна організуюча основа людського буття.

Всі інші (крім ключових) домагання мають самостійне, цілком позитивне значення для суб'єкта, адже, по-перше, в системі правовідносин вони відкривають, у певних межах, індивідуальність правового суб'єкта; по-друге, вони виявляються тим надлишковим імпульсом, який дозволяє суб'єкту зберегти відносно стабільне становище в суспільстві; по-третє, вони визначають динаміку правовідносин, стають стимуляторами змін в усталеному нормативно-ціннісному устрої суспільства.

У структурі правового простору правові домагання можуть співвідноситись по-різному: одні можуть поєднуватися і знаходитися в гармонії, інші — не пов'язані між собою і не є умовами реалізації один одного, треті можуть суперечити і бути несумісними. Так чи інакше, правова істота, перебуваючи у правовому просторі, постійно повинна обирати, і інколи доводиться погоджуватися на втрату чи знецінення одного блага заради отримання іншого.

У будь-якому випадку, в своїй сутності правовий простір суб'єкта виникає у момент діянь останнього, він є простором народжень, перетворень, метаморфоз, трансформацій. Його слід розглядати як постійний і безперервний процес становлення. В цьому і може вбачатися найбільш глибока основа відповідальності правового суб'єкта. Якщо немає руху, народження, становлення, то в цьому просторі правова істота перестає бути помітною.

Безперервність становлення правового простору в діяльності суб'єкта пов'язана з тим, що в кожному конкретному правовідношенні правова істота проявляється і цілком здатна реалізувати себе в кожен окремий момент свого життя. Крім безпосереднього предметного результату зіткнення, пересікання взає-

мних домагань, визнань, обов'язків людей, будь-яка правова дія чи взаємодія має деякий універсальний результат — в кожній окремій взаємодії відтворюється і формується як конкретне правовідношення, так і право в цілому.

У своїй сутності будь-який результат наших дій, спрямованих на реалізацію домагань, виникає в самій взаємодії. Правовий простір є одночасно і моментом буття права, і характеристикою правосвідомості з точки зору обсягу її змісту, а отже, і характеристикою самої правової істоти.

Реальним правовим простором суб'єкта стають не тільки актуалізовані домагання, але і такі, що існують потенційно [3, 143]. Тоді, в цілому, правовий простір постає як певне поле значимості, зрозумілості, очевидності, якому вагомості та конкретності надає не множинність дійсних домагань, а певна напруга, що збирає всі домагання в «жмут» і перетворює їх в майбутньому в дію. Ця потенція правової істоти є її ідеальним правовим простором, в якому все тримається на безперервному, в міру інтенсивному зусиллі, яке надає простору домагань внутрішньої зв'язаності.

Кожен простір має свої кордони, рубежі, в тому числі і правовий простір має свої межі, які розуміються як визначена зовнішня форма, оболонка, зовнішність правової істоти, а також спосіб організації її домагань у всьому різноманітті форм їх вираження [4, 55]. Втім межі визначеного правового простору є досить гнучкими. Так, правова істота завжди прагне їх порушити, тим не менш недотримання кордонів правового простору частіше всього призводить не до їх заперечення (тобто не обов'язково повинно викликати негативну реакцію і сприйматися як дія, що порушує правовідносини та правопорядок), а до їх відсування, переміщення, подібно до того, як розширюється горизонт бачення внаслідок спрямованості до нього. Межа змінюється, рухається разом із діючим суб'єктом, подібно до силового поля.

З огляду на внутрішню конфігурацію правового простору, слід відзначити, що це складна і лише частково скоординована множинність домагань в єдиному полі, яким є сама правова істота, тому цей простір є багатоцентричним і не піддається логіці необхідних зв'язків. І саме тому він є живим, нестійким, проблемним, а не застиглим у законах, приписах.

Простір правової істоти структурують принаймні три інтенції, які закладають три відносно самостійних напрямки її діяльної активності. Перша пов'язана з самореалізацією, визначенням себе в обсязі реально і формально можливих умов і засобів; її суть в накопиченні внутрішнього імпульсу до дії, потенційності. Друга пов'язана з поглинанням, освоєнням і накопиченням соціального простору, а її результатом є проникнення, входження в реальність, розповсюдження себе у зовнішність правового життя, витіснення собою інших. Третя пов'язана з набуттям, відшуканням власного і втілена безпосередньо у творчості; її наслідком є реальна правова істота, що відкрита для зовнішнього і здатна вбирати його в себе. Зв'язаність цих інтенцій безсумнівна, і також очевидна їх здатність виступати в своїй самодостатності. В соціально-психологічному плані домінування тієї чи іншої інтенції може спричинитися визначеним типом особистості і пануючими способами поведінки.

Визначаючи тепер суспільний правовий простір, на перший погляд може скластися враження, що це проста сукупність окремих правових просторів суб'єктів. Як зазначав ще Георг Зіммель (1903 р.), соціологія простору — це, перш за все, простір тіл, здатність людей сприймати інших і самих себе [5, 32]. Більш глибокий аналіз виявляє таке багатоманіття правових суб'єктів, яке ні один з них не може ігнорувати. Приналежність до даного простору є не тільки неминучою, але й стає нагальною потребою кожної людини, що сприяє набуттю індивідами визначеного становища в суспільстві.

Динамічною ознакою суспільного правового простору є зіткнення множинності окремих правових просторів, множинності діючих правових суб'єктів. Поверхневим висновком звідси може стати те, що право і є загальним наслідком, результатом цих зіткнень, соціальних конфліктів. Однак у своїй сутності право є швидше умовою чи фундаментом цих взаємодій.

Отже, підведемо підсумки: по-перше, правовий простір суб'єкта є осередком, ключовим пунктом, в якому зібрано все багатство проявів правової істоти, все різноманіття домагань і діянь особи, спрямованих на їх реалізацію.

По-друге, правовий простір суб'єкта має зовнішню і внутрішню форми, які є досить гнучкими, змінними, «живими», що (хоча не тільки це) обумовлює широкий спектр відмінностей правових істот і їх правових просторів. Звідси різною є і значимість правових істот у суспільстві, а їх просторів у суспільному правовому просторі.

По-третє, суспільний правовий простір не можна зводити тільки до простої сукупності правових просторів окремих суб'єктів, — це набагато складніше і глибше явище, що потребує ще детального наукового аналізу та характеристики.

Таким чином, ми переконалися в тому, що філософія дає не більш глибоке, але якісно інше бачення предмета, ніж теорія держави і права. Тепер очевидно, що потреба в фундаментальних дослідженнях значно зросла, а можливості нефілософського підходу до права принципово обмежені. Будучи ізольованою від філософії права, теорія держави і права не може виробити повноцінного знання про предмет, а застосування філософської методології створює нові можливості для пізнання феномена права в його змістовній повноті.

Література

1. Абдулаев М. И. Проблемы теории государства и права : учебник / М. И. Абдулаев, С. А. Комаров. — С.Пб. : Питер, 2003. — 576 с.
2. Малахов В. П. Концепция философии права : науч. изд. / В. П. Малахов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 751 с.
3. Малахов В. П. Основы философии права / В. П. Малахов. М. : Культура, 2005. 238 с.
4. Малахов В. П. Философия права: формы теоретического мышления о праве: учеб. пособие для студентов вузов / В. П. Малахов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. — 263 с.
5. Оборотов Ю. Н. О проблеме государственного пространства // Научные работы Одесской национальной юридической академии. — О., 2006. — Т. 5. — С. 31–41.
6. Червонюк В. И. Теория государства и права : учебник / В. И. Червонюк. М. : ИНФРА-М, 2006. 704 с.

Анотація

Кравчук В. П. Філософська площина осягнення правового простору. — Стаття.

У статті визначено філософські основи осягнення правового простору як фактора об'єктивізації домагань, вимог правової істоти, як фактора перетворення потенціалу і чистих ідеалів, діяльнісної здатності і вольових проявів людини в правову реальність.

Ключові слова: правовий простір суб'єкта, правова істота, правове домагання, межі правового простору, суспільний правовий простір.

Аннотация

Кравчук В. П. Философская плоскость постижения правового пространства. — Статья.

В статье определены философские основы постижения правового пространства как фактора объективизации притязаний, требований правового существа как фактора преобразования потенциала и чистых идеалов, деятельной способности и волевых проявлений человека в правовую реальность.

Ключевые слова: правовое пространство субъекта, правовое существо, правовое притязание, пределы правового пространства, общественное правовое пространство.

Summary

Kravchuk V. N. Philosophical Comprehension of the Legal Space Plane. Article.

In this article the philosophical basis of comprehension of the legal space as a factor of objectification of claims, claims of legal substance, as a factor in conversion capacity and pure ideals of active power and manifestations of human volition in the legal reality are identified.

Keywords: legal space of the subject, legal substance, legal claim, the limits of legal space, public legal space.

УДК 340.12:396.2

Н. В. Аніщук

СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ ГЕНДЕРНОГО ПРАВА У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку правового життя України триває процес формування гендерного права — нової комплексної галузі права, що складається із правових норм, якими встановлюються засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачаються межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі. Оскільки гендерне право тільки перебуває на стадії формування, на сьогодні залишаються недослідженими ряд багатьох проблем теоретичного характеру, зокрема тих, що пов'язані із окресленням питання щодо становлення понятійного апарату гендерного права у вітчизняній юриспруденції. Дана обставина вимагає пошуку наукових шляхів щодо теоретичного обґрунтування поставленої проблеми.

Аналіз дослідження проблеми. На сьогодні українські правознавці не приділяють пріоритетної уваги висвітленню гендерної проблематики в цілому, зокрема, у тій частині, що стосується обраної теми, яка ще не стала об'єктом спеціальних досліджень в юриспруденції. Віддаючи належне науковим дослі-